

Kirjallisuutta.

Johdatusta kielitieteeseen.

EMIL ÖHMANN: **Kieli ja kulttuuri**. Kielitieteen peruskysymyksiä. Helsinki 1947. 167 sivua ja kartta.

Kirjasellaan »Nykyaikuisen kielentutkimuksen periaatteista» E. N. Setälä aloitti meillä jo v. 1891 sen kielitieteen menetelmien ja tuloksien yleistajuisien esityksien sarjan, joka varsinkin kuluvalla vuosikymmenellä on huomattavasti karttunut. Viime vuoden lopulla ilmestyi Airilan, Hakulisen, Rapolan ja Toivosen teoksien rinnalle Emil Öhmannin kirja »Kieli ja kulttuuri», joka kuuluu kolmantena osana Suomen Kulttuurirahaston toimittamaan yleistajuiseen tieteelliseen julkaisusarjaan »Aikamme kulttuuri».

Vaikka ei ennakolta tietäisikään, että professori Öhmann on Helsingin yliopiston germaanisen filologian oppituolin haltija, havaitsisi hänen kirjaansa lukiessaan, että tekijä on monipuolisesti perehtynyt indo-euroop-

palaiseen kielentutkimukseen, nimenomaan germanistiikkaan, mutta samalla myös valppaasti seurannut esim. suomalaisen kielitieteen kehitystä. Prof. Öhmannin näkökulma on — hänen erikoisalansa vaikutuksesta — jollakin tavoin yleiseurooppalaisempi ja urbaanisempi, kuin mihin meillä tällaisissa yleisesityksissä on totuttu.

Teoksen kymmenestä luvusta jo ensimmäinen, »Kielen synty ja olemus», vie keskelle yleismielenkiintoisia ongelmia. Kielen »olemuksesta» puhuttaessa on kajottu esim. sellaisiin seikkoihin kuin äännesymboliikkaan, »kielen» ja »puheen» eroon, kielen muutoksiin ja niiden syihin, kielen epäloogisuuteen ja kielenuudistuspyrkimyksiin. Olisi ehkä ollut paikallaan kosketella myös mm. sellaisia tietoisia uudistamisprosesseja kuin viime aikoina Virossa, Unkarissa, Turkissa ja vähin muuallakin tapahtuneet, jolloin kieleen todella on »luotu» sanoja, jopa johtimiakin, täysin epäetymologisesti, mutta tarkoituksenmukaisuuden kannalta katsoen aika onnistuneesti (esim. Aavikin tekaisema *relv*, Eastmanin *kodak* jne.). Erikoisasemassa ovat uuden luomisessa ns. keinotekoiset kansainväliset apukielet, joista puheena olevassakin teoksessa olisi kai voitu mainita muutama sana. Ensimmäinen luku päättyy lyhyeen esitykseen maapallon kielikunnista, ehkä liiankin suppeaan ja summittaiseen, sillä esim. niinkin tärkeä kulttuurikieli kuin sumeri ja koko altailainen kielikunta on jätetty mainitsematta. (Kirjan lopussa olevasta kielikartasta ei liioin löydy altailaista kielikuntaa, vaan siihen luettavat kielet, turkkilaiset, mongolilaiset, mantšu-tunguusilaiset ja korea, ovat tulleet esitetyiksi aivan kuin eri kieliryhmiin kuuluvina.)

Kirjan toisessa luvussa kosketellaan kielitieteen eri metodeja ja indoeurooppalaisen kielentutkimuksen historian pääpiirteitä. Huomattavimmat oppisuunnat esitellään lyhyesti ja selkeästi. Kunniasija suodaan tietysti kielihistorialle. Viime vuosikymmenten aikainen tärkeä detaljitutkimus, joka sellaisenaan tulee varmasti vielä kauan jatkumaan, on monipuolistunut ja syventynyt, mutta sen rinnalle — ja kilpailijoiksi — on pyrkinyt uusia suuntia. Yhä enemmän on alettu tarttua myös suuriin yleisiin kysymyksiin, on ruvettu vaatimaan ja suorittamaankin metodin tarkistamista ja täydentämistä, uudelleen arviointia ja uudistamista. Nuorimmista, synkronista näkemystä edustavista oppisuunnista prof. Öhmann mainitsee nimeltä vain pari, fonologian ja strukturalismin. Näitä suuren maailman sitkeähenkisiä muotivirtauksia olisi voinut muutamalla sanalla luonnehtia, vaikka meillä pidetäänkin niitä kartettavana lingvistisenä dadaismina. Ehkei pelkkä historiallis-vertaileva tutkimus sittenkään ole ainoa tieteellinen kielentutkimustapa ja viimeinen sana alallaan? Tulevaisuuden tehtävänä lienee yhdistää kielen statiikka ja dynamiikka, deskriptiivinen ja historiallinen kielitiede orgaaniseksi kokonaisuudeksi. Lupaavia »terveitä» yrityksiä tähän suuntaan on jo tehtykin esim. W. von Wartburgin teoksessa *Evolution et structure de la langue française*. — Filologian historian puheen ollen teoksessa esitellään eräät indoeurooppalaisen kielitieteen tunnetuimmat edustajat. Joitakuuta olisi ehkä voinut jättää pois ja korvata eräillä vieläkin huomattavammilla. Suurta yleisöä ajatellen olisi näinkin rajoitettuihin puitteisiin toivonut sopineen edes lyhyen katsauksen Suomessa harjoitettuun, moniaalle haarautuvaan kieli-

tieteelliseen tutkimustyöhön, jolla on vaalittavanaan kunnioitettavan pitkät perinteet.

Kolmas luku, »Kieliopilliset kategoriat», ja laaja neljäs, »Kielen muuttuminen», ovat mielenkiintoisia ja antoisia. Runsaat, eri kielistä valitut esimerkit havainnollistavat esitystä. Kielten dramaattinen elämä, niiden sanojen ja muotojen keskinäinen taistelu ja kuolemakin tulee monilta tahoilta valaistuksi. — Seuraava luku sisältää katsauksen murteisiin ja murremaantieteeseen. Varsinkin Keski-Euroopan oloja on pidetty silmällä tässä esityksessä. Kansanmurteiden tasoittajana ja hävittäjänä yhä merkityksellisemmäksi muodostuva kirjakieli on kuudennen luvun aiheena. Tämän jälkeen on otettu puheeksi kirjoitustaito, sen kehitys muinaisista piktogrammeista nykyaikaiseksi äännekirjoitukseksi ja erilaisiksi, usein epäjohdonmukaisiksi eurooppalaisiksi ortografian järjestelmiksi. (Olisi kaiketi ollut syytä mainita, että vanhimmat tähän mennessä todetut kirjoitusnäytteet ovat peräisin Kaksoisvirran maasta ja edustavat sumerin kieltä. S. 114 sanotaan Egyptin hieroglyfikirjoituksen olleen käytännössä jo 4000 vuotta eKr. Tästä aikamäärästä on kuitenkin tingittävä n. tuhat vuotta).

»Kieli sosiaalisena ilmiönä» on laajahkon ja kiintoisan kahdeksannen luvun otsikkona. Yhdeksännessä tarkastellaan kielten moninaista vaikutusta toisiinsa, siis laina-aineisia, etenkin lainasanoja ja ns. vierasperäisiä sanoja (viimeksimainituista ehdotetaan käytettäväksi nimitystä »vieraat sanat»). S. 150 professori Öhmann esittää terveen mielipiteensä kansainvälisen kulttuurisanojen käytöstä äidinkielessämme. — Teoksen viimeinen luku, »Historia ja kieli», osoittaa, miten kielestä — lähinnä sen sanastosta — voi lukea kansan historiaa, niinkin vanhaa, etteivät aikakirjat tiedä siitä mitään kertoa.

Edellä on tullut ohimennen esitetyksi jokusia huomautuksia ja toivomuksia esiteltävänä olevan teoksen asiasisällyksen suhteen. Muista, etupäässä muotoseikkoja koskevista reuna huomautuksista mainittakoon muutamia. S. 26 ym. mainitaan indo-iraniset kielet (pro indo-iraanilaiset). S. 28 puhutaan *flektoivista* kielistä (pro flekteeraavat, fleksiiviset t. fleksiokielet). S. 46 sanotaan, että kiinan kielessä käytetään sanojen keskinäisiä suhteita ilmaisemaan mm. *painotusta*. Kysymyksessä on kuitenkin korko (modulaatio l. musikaalinen aksentti). S. 48: »Marshall-saarten asukkaat tuntevat jopa neljää tarkoittavan *luvun*, kvatraalin» (tässä yhteydessä ehkä selvemmin: lukuluokan). S. 146 sanotaan, että suomen sanassa insinööri on *pääte* i! Pilkun käyttö ei joka kohdassa noudata interpunktiosääntöjämme. — Esitystapa on yleensä täsmällistä ja selkeätä. Vain harvoin osuu silmään epäonnistunut sanonta (esim. s. 18: Riippuen siitä, mikä hänestä jossain asiassa tai oliossa tuntuu oleelliselta, pyrkii ihminen antamaan sille nimen) tai hiomattomaksi jäänyt, ajatuksen harhapoluille vievä virke (esim. s. 20: Omaksuttuaan pääasiassa sen, minkä äidinkieli saattaa tarjota, yksilö on saavuttanut mahdollisuuden *luoda itse uusia* käsitteitä ja sanoja; s. 46: Suomen kielikin poikkeaa monessa suhteessa Euroopan *sivistyskielten* tavallisesta rakenteesta). — Tämänlaatuisessa, suurenkin yleisön käteen tarkoitettussa oppaassa olisi ollut syytä translitteroida kreikkalaiset ja venäläisetkin sanat.

»Kieli ja kulttuuri» on teos, joka turvallisesti perehdyttää asianharrastajan sen tieteen peruskysymyksiin, josta koulussa ei opita juuri alkeitaakaan, mutta jonka tuntemus on kenelle tahansa sivistyneelle ihmiselle mielenkiintoista ja hyödyllistäkin. Paitsi itseopiskeluun tämä kirja soveltuu käytettäväksi erilaisissa opistoissa. Aloittelevan uusien kielten opiskelijan se johdattelee pätevästi eräisiin kielen elämän pääilmiöihin. Professori Öhmann on varmaan menetellyt oikein siinä, ettei hän ole pyrkinyt tekemään kirjastaan mitään »hyödyllistä huvitusta» valitsemalla käsiteltäviksi vain sellaisia kielitieteen puolia, jotka voivat hauskuuttaa suurta yleisöä, vaan tiukan asiallisesti hän tutustuttaa lukijan tieteellisiin tosiasioihin ja teorioihin, menetelmiin ja tuloksiin.

A. J. Joki.